

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Társadalomfilozófia a középkorban

7.1 lecke – 20 perc

Antik paradigmák: Platón, Arisztotelész

A társadalom- és politikai filozófia legfőbb kérdése, hogy mi legitimálja a politikai hatalom birtokosát arra, hogy vezesse-irányítsa-kényszerítse a politikai alattvalók testét. A középkori politikai filozófiát az antik és az újkori politikai gondolkodás között tárgyaljuk. A három korszak politikai autoritás-legitimációját röviden így foglalhatjuk össze:

1. **Ókor:** a politikai autoritás legitimációja **erkölcsi jellegű.**
2. **Középkor:** politikai autoritás legitimációja **az eredendő bűn teológiai antropológiáján alapul.** (lásd 7.2 lecke!)
3. **Modernitás:** politikai autoritás legitimációja **a társadalmi szerződés elméleti fikciójára épül.**

Az antik politikai filozófia alapvető paradigmája tehát az erkölcs. A politikai autoritás akkor legitim, ha a hatalom birtokosai morálisan jók. Sokféle elképzelés látott napvilágot arról, hogy mi számít erkölcsi-morális szempontból helyesnek, de alapvetően az antik gondolkodás az erkölcsiséghez köti a politikai felsőbbség létjogosultságát.

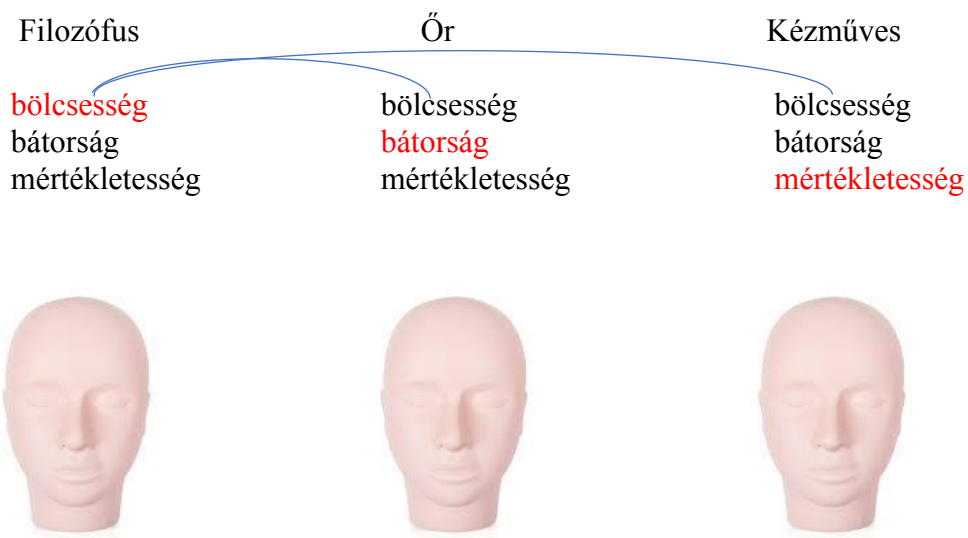
Platón

Platón az *Állam* címet adta főművének. A mű maga egy átfogó filozófiai kísérlet, mely az elméleti és a gyakorlati filozófia széles spektrumán vizsgálódik, ismeretelméleti és metafizikai kérdéseket köt össze etikai és politikai problémákkal.

Platón politikai vízióját egy utópiában foglalja össze. Utópikus állama az ész a priori követelményeit fogalmazza meg egy normatív állam-elméletben. A társadalomra jellemző osztályokat Platón az emberi megismerőképesség funkcióiból, illetve az ezekre jellemző erényekből vezeti le.

<i>Lelki funkció</i>	<i>Erény</i>	<i>Társadalmi osztály</i>
értelem	tudás	filozófus vezető
indulat	bátorság	örök
vágyakozó	mértékletesség	kézművesek

Ezt az utópikus társadalmat a filozófusok vezetik, ők a politikai autoritás birtokosai. Erényük a bölcsesség, mely nem csak elméleti tudás birtoklását jelenti, hanem a legfőbb jó ideájának ismeretét is. Az indulatos lélek rész uralja az ambícióra és társadalmi elismertségre törekvő örök pszichés állapotait, akiknek így erényük a bátorság lesz. A temporális javakat szem előtt tartó kézművesek saját ingatag vágyakozó lelki funkciójukat a mértékletesség erényével tartják kordában.

A bölcs filozófus bátor és mértékletes is egyben. Azonban a bátor őr képtelen a helyes gondolkodásmódra és mértéktelenül ambíciózus. A kézműves sem képes gondolkodni, és ráadásul gyáva is. Platón ezt úgy fejezi ki, hogy az örök és a kézművesek természetéhez nem tartozik hozzá az értelmes gondolkodás. Ahhoz, hogy az állam harmonikus egészként működjön, az örök és a kézművesek értelmi funkciója helyén a filozófusok gondolkodnak. A filozófusok átveszik az örök és a kézművesek értelmét, mintegy pótolják annak hiányosságát. Így jelenik meg az állam szintjén az **igazságosság** negyedik individuális erénye: az állam harmonikus egésze így válik igazságossá.

Arisztotelész (Kr. e. 384-322)

Elméleti filozófiai előfeltevések:

- A világ teleologikusan, azaz célszerűen elrendezett,
- Minden dolog célja saját lényegének-természetének kibontása.

Gyakorlati filozófiai (etikai) előfeltevések

- A tudományok is teleologikusan kapcsolódnak egymáshoz: a politika voltaképpen az individuális etika szerves folytatása a közösség szintjén.
- Az egyén legfőbb célja és legmagasabb etikai értéke: a boldogság.
- Az egyén saját boldogságát csak valamely közösség keretén belül realizálhatja.

A polisz = városállam

Arisztotelész *Politikájának* centrális kérdése nem a modern probléma, miszerint hogyan korlátozza a politikai autoritás az egyén szabadságát a közjó érdekében; hanem az, hogy hogyan tehető az egyén képessé saját individuális boldogságának realizálására, ami csak az államon belül lehetséges.

Platónhoz képest sokkal inkább figyelembe veszi a valóban fennálló alkotmányos berendezkedéseket. Módszertani szempontból az alkotmányok összehasonlító **leírása** konstitutív elmélete **normatív** mozzanatai számára is.

A polisz az interperszonális viszonyok organikus folyamánya. A politika-előtti státuszban az az emberi nem fennmaradása két interperszonális tényezőt igényel:

- 1) férfi és nő: biológiai reprodukció; ennek társulási formája a **háztartás**: oikia.
- 2) úr és szolga: túlélés; ennek társulási formája a **falu**: kómé

Ezek egyike sem politikai közösség, még nem fejezik ki az ember lényegi természetét. Ennek ellenére teleologikusan a polisz alá rendelődnek, csírájában már magukban hordozzák a polisz lehetőségét. A háztartás – falu – polisz egy organikus fejlődési sor, melynek végén a polisz = városállam mint önélgséges, autark közösség áll. Igazából már a biológiai reprodukció és a gazdasági túlélés is a poliszra van utalva.

A városállam politikai közösségében közvetlenül csak a háztartásvezető családfők vannak reprezentálva, mint szabad polgárok. A politikai közösséget közvetlenül csak ezek a teljes polgárjoggal rendelkező férfiak alkotják. **A politikai alá-fölé rendeltség mindkét oldalán e szabad egyének állnak**: ők emelnek politikai autoritást maguk fölé, ők töltik be az ezzel járó hivatalokat, és ők engedelmességek a politikai felsőbbség által hozott törvényeknek. **Az úr-szolga viszony ezért nem jó modellje a politikai autoritásnak**. A háztartásban az úr szabad, a szolga nem szabad. A szolga mintegy organikus testét képezi urának. A rabszolgáit halálakor állítólag felszabadító Arisztotelész ezen organikus jelleg miatt harmonikusnak állítja be ezt az egyenlőtlen relációt. A polisz vezetői és alattvalói azonban egyaránt **szabad** háztartásfők: a politikai alá-fölérendeltség szabad egyének közötti kapcsolat. Maga az úr-szolga viszony egy nagy hatású metaforikus megfogalmazása a politikai autoritás dilemmáinak: Arisztotelésznél elválík a kettő.

Az ember természete azért fejeződik ki a poliszban, mert Arisztotelész egyik leghíresebb tanítása szerint **az ember politikai állat**.

Az ember természetéhez hozzátartozik, hogy politikai közösség alkotására képes.

Mindebből tehát világos, hogy a városállam természetszerű, és hogy az ember természeténél fogva állami életre hivatott élőlény.

Az alkotmányok osztályozása

Mármost, amennyiben az alkotmány ugyanazt jelenti, mint a kormányzás, ez pedig a városállamban a legfőbb hatalom, akkor a hatalom szükség szerint lehet **egy** ember, **néhány** vagy **sok** személy; ha az az egyetlen ember, azok a néhányan, vagy sokan a közérdek szerint uralkodnak, keletkeznek szükségképpen a **helyes** alkotmányok; azok meg, melyek amaz egyetlen ember, ama néhány, vagy sokak érdekéhez igazodnak, a **korcs** formák.

A fenti idézet alapján a következő osztályozást állapítja meg Arisztotelész:

Monarchia: egyeduralom

- Helyes forma: királyság
- Helytelen forma: zsarnokság

Kevesek uralma

- Helyes forma: arisztokrácia
- Helytelen forma: oligarchia

Többség uralma

- Helyes forma: politeia (cenzusra alapított köztársaság)
- Helytelen forma: demokrácia

Arisztotelész meggyőződése szerint a legjobb állam a cenzushoz egy olyan közvetlen részvételi többségi uralom, mely a demokráciától abban különbözik, hogy vagyoni cenzushoz köti a tisztségviselők jelölését.

Irodalom:

Bene László: *Platón. Etika és politika*, In: Boros Gábor: *Filozófia (Akadémiai Kézikönyvek)* 1.3.1.6. Budapest, Akadémiai, 2007, 85-90. ISBN: 9789630584869

Bene László: *Arisztotelész. Etika és politika*, In: Boros Gábor: *Filozófia (Akadémiai Kézikönyvek)* 1.3.2.6. Budapest, Akadémiai, 2007, 128-138. ISBN: 9789630584869

Kérdések:

1. Kik alkotják a politikai közösség testét Platónnál?
2. Hogyan viszonyul a filozófus a kézműveshez az ideális államban?
3. Milyen még nem politikai jellegű közösség-formák jellemzik az interszubjektív viszonyokat Arisztotelésznél?
4. Vajon jó modellje a politikai autoritásnak az úr-szolga viszony?
5. Vajon melyik része a politikai testnek: a gondolkodásra képtelen platóni kézműves vagy az urával harmonikus kapcsolatban álló arisztotelészi rabszolga?